

ԴԻԻԱՆ ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲԻ

ՆԱՄԱԿԱՆԻ

ԳՐԻԳՈՐ ՇՂԹԱՅԱԿԻՐ ՊԱՏՐԻԱՐԷԻ

ՆԱՄԱԿ ԹԻԻ 4 (36Ա.)

ՀԱՍՏՃԷ

Աստուծով

Հասցէ գիրք ի Ստամպօլ ի ձեռն

նորին Պատրիարքի Տեառն Յովաննու Պատրիարքի

եւ մեծի վարդապետի՝ Հասցէ գիրք ի բարին:

ԲՈՎԱՆԴԱՆՈՒԹԻՒՆ

Է

Տեառն Յովաննու Աստուածաբան մեծի վարդապետիդ

եւ սրբազան Պատրիարքիդ

Նոյեմբեր Թ [1727]

զողջոյն սիրոյ կաթողին բաղձամբ ընծայեմ եւ հայցեմ արտաբուօք կալ մը
նալ քեզ իմանաօք՝ խաղաղ կենօք ամէն: Եւ այս ինչ յայտ լիցի. քումդ մեծու
թեան, զի ի Հոկտեմբերի Ի (20) եկն նոյ դատաւորն եմուտ ի քաղաքս, ընդ
նմա եւ ուխտաւորքն, եւ մահտեսի Գաղպարն. եւ յաքելն նորա նախքան զգիր
բանալն թէ՛ ա՛լքդ լոյս վարդապետն կենդանի է՝ զդողման հարեալ իմ զար-
հուրեցայ՝ թէ զի՞նչ արդեօք լեալ իցէ. եւ ի նմանէ եւ ի գրոցն ծանեայ զայն-
չափ զվիշտոյն քորթ, Կրեւիլ ես ի տկարութեան ժամանակին, եւ կսկծամբ մոր-
մոքեցայ՝ ալլ որովհետեւ Տէր Աստուած ողորմեցաւ Տանն իւրոյ եւ ինձ վրչ-
տացելոյս՝ եւ կրկին շնորհաց զքեզ մեզ՝ զոհացայ եւ միշտ զոհանամ զԱւ-
ստուծոյ, եւ նուիրօք եւ, Բախիւք պատարագաց օրհնեցի զՏէր խնդովթեամբ.
որ եւ տացէ Տէր քեզ զկենսն յերկարս եւ խաղաղս: Եւ ըստ օրինի թարգմանքն
եւ վէթիլքն գնացին յողջոյն նոր դատաւորին, եւ եկեալ պատմեցին զհանդու-
թիւնն նորա. եւ ապա գնացի եւ ես ի դիշերի եւ յոյժ պատուասիրութեամբ ըզ-
մեզ ընկալալոտին կանգնելով ի մտանէն եւ յեւանիլն, եւ ընծայ մեզ տալով
միշտն 1 (30) զուշի բան. եւ զՅոսպէի գիր թարգ մեր խնդրելոյն իբր զպար-
դեւ. եւ շնորհակալ զբէն յոյժ յոյժ. ալլ զի եղեւ իբր զօրէն փոխ տալն՝ ալլ
զու՛ռ ողջ. եւ այնպէս զիրերաց շնորհակալութեամբ՝ ելաք ի նմանէ եւ անդ
կրկին ի մէնջ զայս խնդրեաց թէ՛ զԱռաքիտն պարտիս բերել, աստ՝ ինքն եւ եզ-
բայրն իւր՝ եւ աղբսիւ խնդրեցին եւ զպատճառն ոչ իմացայ: Բայց զայս լուր
հոգի՛ զի զկնի աւուրց ինչ անցանելոյ՝ գիր եկն յԵԱՓայու ի մերոցն՝ թէ՛ ըզ-

տիրտարն՝ յաքսորս տարեալ եւ նոր մաքսապետ եկն Ղպլէլի Ջատէի մարդն՝ եւ ի նմանէ եւս գիր երկը ազգաց՝ թէ մեծն իմն իշտիրաքէ՝ եղեւ ինչիւն աղայի մաքսապետութեան, եւ մեք խնդացաք թէ բարեկամաց մերոց բարեկամ է. բայց ի նոյնմբերի Գ (3) կրկին գիր ի մերոց եւ ի Յունաց եկն փութով՝ թէ ուսա նոր մաքսապետն ժողովեաց զՅուպլէպցիսն՝ եւ յամենից գիր եւ արդ վճարաւորութեան առեալ թէ մեք զիտեմք որ ուխտաւոր գլուխ է (7) զուռ եւ կէս դաֆար՝ է եւ Ժն (15) փարայ խարճ զոյ՝ եւ վանաց մարդ՝ կարգաւոր՝ եւ տըղայ անուն ոչ զոյ՝ այլ յառնեցունց առնուին. եւ սոսա զգիրն ամենեցունց ինֆուսոց կնքեալ տուեալ է՝ եւ զոս արարեալ ինչիւն էֆէնտուն որ տիրտար անուամբ ի տեղոյդ եկն նախ՝ եւ նմա եւս կնքել տուեալ է՝ եւ չուխտարիւ ահա ի տեղդ յղեաց՝ զի ֆէրման բերցէ՝ եւ առցէ որպէս եւ կամի. եւ է այրն իրիտ ոմն եւ անահ յուսմբէ. եւ զեռ մին տղայ եկեալ է, Դ (4) ալանայ օւնեալով Դ (4) զուռ առեալ է մաքս. արդ՝ յորժամ բարեաւ ուխտաւորքն ալսօր կամ ի վաղին դան՝ զի Աստուծով աշակէս ակն ունիմք՝ թէպէտ զբոց ինչ ոչ յուեալ եմք զեռ եւս՝ ապա զի՞նչ պիտի կրեն ի ձեռաց նորա. որ եւ անահ ի վկայութիւն գրելոցս՝ եղի ընդ սմա եւ զգիր մերոցն որ մեք յեմֆայոյ յղեալ են: Եւ այլոց համայնց առիթ չարեաց եւ ուսուցիչ եւ մատնիչ՝ Մէլահ Հուսէյն ոմն չամցի է որ արդ անդր բնակի. զամենայն նա արարեալ եւ իրաւտեալ, զի յոյս տուեալ է՝ թէ փոխան ինչիւն՝ զքեզ տիրտար տամ առնել՝ որ եւ Տէր մի արարցէ՝ զի քան զհինն չատ չար է եւ մեզ ք բնէ թշնամի. եւ որ այժմս կայ՝ ինչիւն էֆէնտուն է՝ մեզ բարեկամ եւ լաւ մարդ առ այժմս. եւ մաքսապետն վասն մեր շինուածոյն եւս ստացեալ է թէ ոչ տամ թոյլ կերտել՝ թէ եւ ի մեծագոյն մեծէն լիցի գիր եկեալ. եւ զպատճառ թշնամութեան նորա որ ընդ մեզ՝ չկարացաք իմանալ. եւ անահ Գ. ազգքս միաբանեալ ի դատաւորէն արդ առաք եւ յղեցաք այդը՝ զի ի վերայ հնոյ հուճէթին, եւ Յունաց ֆէրմանին՝ որ նորա արարեալ եւ մեք ոչ. ի վերայ այնց չուտով ֆէրման արարեալ յղեցէք, եւ թէ հնար է՝ զայն մարդն յայնմ իշխանութենէ փոխեցէք, բայց այնպէս լինի որ Պէկի խօսիւք լիցի՝ զի մի նեղսրտիցի. եւ թէ հնարեցէք եւ Գ. ազգացս մի ֆէրման լիցի եւ այն լաւ եւս է. եւ թէ յայսմ նուագի ի միջի աղմ իրի անմիաբանութիւն լիցի եւ խոյս տալ՝ այլ զժուար թէ ընդ մեզ միաբանիցին յայլում ժամու. զիտեմ զի նեղութիւնդ չատ է՝ բայց վասն Աստուծոյ է եւ Սրբոյ Տանս օգտի. եւ անահ ընդ դրոյս զոն ֆէրմանք՝ զամէթիս թէճտիտ տառ անել, մանաւանդ զՍուրբ Մենդեան մեր վանուց որ յաւել տպատանացուն է. եւ զայնս որ ի մեր որդի Թովմայ վարդապետի գրոյն ծրիաւ եմ, աղայեմ զի հոգս տարցես՝ եւ զայդոսիկ փութով արարեալ յղեցես. եւ թէ չի լինի երկը ազգացն մի ֆէրման, ուրոյն ուրոյն աննուցութեան վասն եմֆայոյ, միայն զի մի յապաղիցի զի վաղան ալ չատ դնաց յայն նեղ պահուս՝ որ իբր զմեռեալ քան թէ կենդանի գոմք՝ յաղքատութենէ եւ ի զանազան մտածմանց՝ յոր Տէր ինքն այց առնիցէ՝ եւ զժողովուրդն իւր յանդորր հանցէ:

Դարձեալ եւ զայս ինչ ծանիր՝ զի յորժամ մեր եւ Յունաց գիր գանկատին որ յեմֆայոյ եկն, մեր եւ Յոյն թէրմանքն գնացին առ Լատին վէճիւն թէ զու եւս ընդ մեզ միաբանիս յայս իր՝ յօժար սրտիւ այո՛ առաց՝ թէ կանդ-

1 Բերդապետ, բերդակալ:

2 Ընկերակցի, վաճառակցի:

3 Ուխտաւորներու վրայ որոշուած մասնաւոր տուրք, որ, ինչպէս այս պարագայում, իւրաքանչիւր մարմնապետի կամ կառավարչի հետ կը փոխուէր: Շաքայակիր իր մասնակցութեամբ մէջ յամալ կ'ակնարկէ այս ամարգար պրաքսիսէն ծագող վիսամբում նւ զօտարաւ քիւններում:

նիմք այսպէս եւ այնպէս առնեմք. ես այլ ասաց դրեմ մեր էլլիին՝ եւ մարդոցս որ ընդ ձեզ կանգնին, եւ ինչ որ խաբլ գնայ ի միասին հոգամք. եւ գնացին առ դատաւորն եւ զարդն առին, եւ ինքեանք այլ ետուն ի մէջ արդին զայս խօսքս դնել՝ թէ ի մեր արեղայեց յետին դռուչէն աւելի չառնուն զի այնպէս Ֆէրման ունիմք ասացին. եւ այսպէս զայս բանս արարեալ Գ. ի միասին զխաբլն հոգացին եւ զարդն առին: Բայց յետոյ որ զարդ ճօշտի պաշայն որ մէջդիլ կամեցան ըմբռնել եւ յդիլ՝ դա՛ առաջի Մանսուրին եւ Ղայսէրին ասացեալ է ի մեր վէճիլ օտաւին. թէ ես ի Հայոց Պատրիարքի մօտն կընամ ի Բիւղանդ՝ եւ զդրերն ի նա տալոց եմ. Թուի թէ հին ծերն՝ ընդ բանն այն խոտոեալ գնացեալ է. բայց Յոյնն հաւանեալ թէ այդպէսն յաւ է՝ զի մեր մեծն անդ ոչ է: Եւ երեալ գնացին Թարգմանքն կրկին առ Լատինն թէ պարիշխմք՝ զմէջդիլն՝ նա խոտոմամբ ասացեալ է՝ ես այլ ի խաբլն չեմ խառնուիլ՝ միայն խօսիւք ընդ ձեզ եմ. եւ այսպէս եկին ունայն. եւ շատ մտախոհ եղեալ զպատճառն յետս չոգեւ յոյն ոչ իմացաք՝ բայց բանիւք ասից դրեալ եմ. վասնորոյ զդոցս գրերն յինքեանն տաս զԵռնայն եւ զԼատինացոցն հաւատարմաց ձեռօք. եւ երեքդ ի միասին խորհեցարուք զարժանն խորհելոյ. եւ Տէր զգործս ձեր ի բարին յաջողեացէ: Եւ թէ մահտեսի Սեղբոսն յանձն ատցէ՝ եւ կամ դու թէ կարես որ ի ծածուկ լինի Ֆէրմանն հաստատուն վասն զարֆարին, եւ զայն չար Մէլլահ Հուսէն պատժելոյն՝ այն Պէկի ձեռօքն, եւ կամ թէ այլ խն կերպիւ որ Պէկն չբարկանայ, թէ յաւուրս իմ ընդէ՞ր արարիք զարդ՝ զայն այլ դուք գիտէք եւ յաւ եւս է որ խաղաղութեամբ լիցի եւ ոչ խռովութեամբ. այլ ի Ոսլի աղայէն որ ի տեղդ է պատրաստք լիւրուք, զի բնաւիմք անբարի է. եւ թէ մեղադրես թէ ինչ փօքն որ վասն Լատին արեղային է՝ սախաթ է ընդէ՞ր եղիք ի մէջ արդին, յետոյ մէք այլ մտածեցաք եւ խորհեցաք՝ թէ ի ծածուկ մէք ք. ազգքս միայն մէկ արդ մի այլ առցուք, այլ ի խռովութենէ թէ այդր եւ թէ այսր՝ երկեալ խաղանեցաք եւ ոչ արարաք, եւ նախիպ էֆէնտին այլ ասաց թէ Թող մնայ՝ այնպիսի զարարելիք չէ. եւ այս բանքս ամենայն նորա գիտութեամբ եւ խորհրդեամբն է՝ զի յոյժ խղճայ վասն այսմ իրի, թէ զուլում կլինի ուխտաւորաց՝ եւ վանօրէից՝ եւ Թուի թէ դիւր եւս գրեալ է Պէկին աղերսանք եւ վրկայութիւն՝ թէ այս բանս զուլում է՝ եւ ոչ է եղեալ, դու այլ մի աներ՝ բայց ասացեալ է թէ յետոյ զիմ գիրն Թող տան իբր վկայութիւն: Վասն Աստուծոյ Հոգի վարդապետ, զայս բանս Թոյլ չԹողուս՝ զի վնասն շատ է եւ յաւիտեան կան չար յիշատակ. եւ կեղտ անուն յազգաց յազգս, թէ որ այս նոր եկեալ կօժրուելու խորհեալքն Աստուած չենէ՝ թէ ի գլուխ ելցէ՝ զոր Տէր խափանեացէ զինքն եւ զխորհուրդս իւր, եւ զձեր բանն ի բարին յաջողէ. զյղեալ դրերն որպէս կամիս այնպէս արա զիմ գրեալսն, թէ որոյ պիտոյ է տալն եւ չի տալն. կրկին Յոյնն ասաց թէ մէք մեր մարդոց գրեալ եմք՝ թէ Հայոց Պատ-

4 Դեսպան: Ժամամակից զգրիւրմբու մէջ կը կընուի նաեւ՝ էլլի պէկ: Այստեղ ակնարկութեամբ Պալատ Ֆրամսական զնոյնամիմ է:

5 Սեղբոսարտ ամիրա Երաննեց, Միլիտանի մեմ (Տե՛ս Ժամօք. 8 Բիւ 2 նամակի) մեծաեարատ, Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան քարեպարներէմ է: Իրեմ զիմաւած է իւրեմանիւր զժուարտութեամբ պարագային, եւ գրեթէ միշտ յաջողութեամբ պատկուած են ի նպատակ Ս. Արքանի կատարած իր զիմումները: Շղթայակիրի մամակներու մեկտայ քարեպարներէ մէջ կը գտնուին Սեղբոսի երկու մամակներ՝ պատրիարքին առդուած. (1) Բիւ 86, 1748 Ապրիլ 20 Բուսիկի, (2) Բիւ 88, 1748 Յուլիս 7 Բուսիկի: Իր, ինչպէս նաեւ Միլիտանի մտքին տեղեկութիւններ աւելի Տ. Ստալամանեց (գրամատիքիւ Երուսաղէմի, Բ Լատուր, 1931, էջ 708-711):

6 Վնասարք:

րիարդէի մօտն զնայք եւ որպէս ասէ ա՛յնպէս արէք. եւ ընդ Լատինսն ալլ սի-
րով կաց յայդմ կողմանէ՝ եւ ընդ Յոյնսն եւս. եւ զայլն դու քան զմեզ դիտես
լաւագոյն. զի վասն ուխտաւորաց դեռ եւս բնաւ խապար չգալոյն՝ թէ ո՛ր է
կամ զի՞ եղեւ՝ եւ ե՞րբ գալոց է՝ խեղանոր եւ մտաթափ եւ կիսակենդան դոմք,
Տէր Հոգասցէ: Լատինն եւ ի տեղորէ խորջնն եւս ասացեալ է թէ ոչ տամ, եւ
զայդ Հին բարեկամ ձօշառ պաշայն ք. ազգքս վարձեցաք բնին. (225) դուռչ
եւ ձի մի եւ ալլքն եւս՝ եւ տուաք զվարձն լէ. (37) դուռչ եւ կէս մեր բաժինն
ո՛չ էստ թէ վարդապետին գրեցէք որ ի Ստամպոլ տայ՝ վասնորոյ շնեղասըբ
տիս՝ զմեր զանձապետք կոչեա՝ առ եւ տուր. ո՛հ գլխոյս՝ գիտեմ զի չունիս
դրամ. եւ ընդէ՛ր զի գրէի. ալլ կամք Տեառն օրհնեալ լիցի. եւ Տէր քեզ եւ
քոյոցն կարողութիւն եւ համբերութիւն տայ: Եւ Մէլլահին վասն ասացին թէ
առանց չաւուշի չի լինիլ զի չար ոմն է. եւ զգրաբերդ սիրով պատուեա զի ի
սէր քո եկն. եւ պատճառ շուտափութութեան մերոյ յայ՝ զի մի նա հաստա-
տեացէ զիւր չար կարծիսն նոր եկեալ մաքապետն, թէ զատարկ այդ մարդ
եկն. Գ. ազգն ալլ խաղէ կլինին՝ երկուքն ալլ աւելի մասխարայ. ահա յերկա-
րելով ըստ ձանձաղութեանս (այոպէտ) գրեցի, եւ զբարին Տէր յաշողեացէ, եւ
քեզ իմաստութիւն ասցէ՝ զի բարութն վասն այդմ իրի Հոգասցես՝ զի լիցի յի-
շատակ բարի քեզ ի վերայ ալլոց բարեբարութեանցդ եւ յիշատակացն: Եւ
այսօր չըլծապատ սրբոյ եկեղեցոյս պատկերքն՝ Աստուծով լրացան եւ յիշեցաք
զքեզ ի բարին, զի վասն քո լիցին պահողք եւ (մէկ բայտ անընթեռնիլ): Եւ
յայտմ ամի գուրբ առաքելոց եկեղեցին՝ զեղեցկապէս դրամագրեցաք եւ ըզ-
սուրբ գրեանն ի տեղիս իւրեանց հանգուցաք՞. եւ յԱզնաւուրի պաղշայն¹⁰ ա-

7 1727ին Սեպրես ամիրա Երուսաղէմ կու գայ ուխտի, իր հետ բերելով Յովնանն
Կոյառ Պատրիարքի եւ իր ջամբերով հանուած պետական արտօնագիրը՝ Ս. Յակոբի Տաճարին
մէջ նորոգութիւններ ընելու: Սոս տարի մը կը տևէ բարեգործական աշխատանքը, արժելով
16,633 դահեկան: Տաճարին պատերը, նրկու շարքի վրայ, կը գորդադրուին մեծադիր իւզա-
ներկ նկարներով, գործ մեծ մասամբ՝ Յովնաննէս Սարկիսացիի եւ օգնականներու: Նկարնե-
րու աշխատանքը սկսած է առկայի առջի, բերես 1721ին՝ Շաքայակիրի Երուսաղէմ
մատինն տարին: Նկարներու վերի՝ առաջին շարքը կը ներկայացնէ Ս. Գրիգէն առնուած
սնաարաններ, իսկ վարի՝ Երկրորդ շարքը՝ Երուսաղէմի հայապետներու եւ Ս. Հայրերու,
իմջպէս ետեւ Պառնտեր եւ Շաքայակիր պատրիարքներու նկարները: Այս մասին մանրա-
մասնեալ թայց մ'չ տորոգականա՝ ուռումնափրութիւն մը անի Գարեգին Կրդ. Յովսէփեանց
(Հասկ Հայագիտական Տարեգիրք, Գ Տարի, 1957, էջ 26-52):

8 Երկուստսն Առաքելոց մատուռ, Ս. Յակոբեանց Տաճարի հիօսիսային պատին մէջ
փորուած, Գլխադրի մատուռին վերնւ, որ, ըստ պատմագիր շանն վարդապետի, չ...լուեալ
եմ քէ, ընդ մեծի նկեղեցոյն շինեցաւ յատուկ աղօթարան քաղաւորաց, զի քուռ ի տան
եաց է (Վերք Պատմութեան, 1768, էջ 101-102):

9 1724ին Շաքայակիր Առաքելոց մատուռին մէջ կը հաւաքէ վանքին բոլոր ձեռա-
գիրները, որոնք, անխնայ եւ հոս-հոն ձգուած ըլլալով՝ անգահացուցիլ վիճակի մէջ կը գտ-
նուէին: Ձեռագրաստան քի 251 Աւետարանի յիշատակարաններին մէկուն մէջ կը պատմուի
թէ Շաքայակիրի խնդրածով Պոլսէն եկած է տպագրիչ Գրիգորը, որ իր փեսային հետ նորա-
գած աւ վերակազմած է ձեռագիրները: Յայտնի չէ այս Գրիգորին մ'վ ըլլալը: 1721-1732
քուսակամներուն մէկ Գրիգոր կայ տպագրիչ, Մարգարեանցի, որուն հայկաւոր տպագրա-
նին մէջ տպուեցան Կոյառի եւ Շաքայակիրի հրատարակած մեծաթիւ հատարները: Մարգա-
րեանցի, որ այս հատարներու ընդարձակ յիշատակարաններուն մէջ մանրամասնութիւններ կու
տայ նրկու պատրիարքներու եւ ի՛ր գործաւճառքիւններուն մասին, իմէգինմ մահաւոր կը
չիլով հանգեմ մ'չ մէկ տեղ կը յիշէ ձեռագիրներ նորագիւլ-կազմելու համար Երուսաղէմ
ցացած ըլլալը: Ձեռագիրները կ'ամփոփուին Առաքելոց մատուռի պատերուն մէջ փոր-

ւերակ հոր մի յանկարծ գտաք, իր (22) կանգուն երկայնութիւն, Ժբ (12) լայնութիւն եւ Ժէ (17) բարձրութիւն. դրամ շատ զնաց ի չէնքն եւ գեղեցիկ բարի յիշատակ քեզ եւ մեզ եղեւ, դի անհատ ջուր կլինի ի մէջն իւր գծովակ: Եւ յերկաթեայ դռուն պաղշայի մօտն՝ ա հոր դռին ի փորելն, շինուած եւ հաղիւր՝ միայն զբարն հանեցաք, որ զրեթէ ռ (1000) դռուչի չէր լիներ թէ նոր չիտէաք: (Լուսամբքիմ վրայ) Տեսուն Աստուծոյ փա՛ռք ըսէք եղեն այս ք. ջըր-հորքս՝ զի ի դրան մօտի պաղշայն հոր եւ ջուր ոչ գոյր. եւ Տէր զօրացուցէ զվէթիւ որդին մեր՝ զի մշտական աշխատութեամբ ետ Աստուծով կատարել՝ եւ ծաղկոցք եւ այլ զարդերք պաղշայից. եւ զպատեն բարձրացուցին պարփակմամբ փշոց զի անաշ լիցի, համայնք միաբանք աշխատեցան. այլ վէթիւն շատ՝ եւ յետ նորա մոմճի տէր Եղիայն, որ եւ զաջը համբուրեն եւ խնդրեմք զբարով գալը եւ վայելելը. եւ վա՛շ եւ երանի այն աւուրն յորում լինիցի այս. եւ թէ՛ պէտ այս ամենայն ըսէ՛ այլ եղուկ զի հատաւ յոյս իմտատիային¹¹. այլ յոյս մեր յԱստուած եւ ուխտաւորքն բարով գայցեն, եւ Սրբոյ Տանն եւ աղփիս մեր՝ Տէր ողորմեսցի՝ զի յիրակի որ խղճուկ եմք: Յեղբօրէդ գիր եկն որ ի սուրբ վանքն է՝ եւ մեր յուսարարն Ըստակէս հասեալ է՝ եւ ասնն եկողքն թէ կամէք սպիտակացնել տալ յայսմ ամի զսուրբ սահմարանն զամենայն զոր Տէր ի թիկունս հասցէ քեզ եւ իւրն, եւ ոչջամբ կաց ի պարծանս փտեալ Գրիգորոյ՝ որ ի Նոյեմբեր Ժ (10) յերեկոյին ի մթին ժամու զգիրս ծրեցի: Սէխտ չեիս թալիլն եւ որդոցն, եւ չեիս Հասանին եւ մեր զբազիր Իպրահիմ չէ՛կպուն շատ բարեւ՝ եւ աշքեա զԵրուսաղէմացիսդ՝ մանաւանդ զնոր եկեալդ՝ բաւ է:

(Յաջորդ էջ) Դարձեալ զայս նոր ծանիր ի՛մ լոյս աչացս՝ ինն ծերն Մանսուր կամէր իր ինչ ձգել ի մէջ խռովութեան, թէ մեր վէթիւն զարդն կ'ուզէ որ էլլի պէկին յոյճ ասելով. յետոյ մեր վէթիւն զնաց առ պապայ Մելիտէոսն՝ եւ երկօքին գնացին առ Լատին վէթիւն՝ թէ դու մեր մեծ եղբայր, լինի թէ արտամշակութիւն ինչ քեզ եղեալ. նա լրջմտութեամբ ուրախ սրտին առացեալ է թէ եւ զրեալ եմ իմ վէթիւնն եւ սուրբ Երուսաղէմացից որք ի Բիւզանդն են թէ գնացէք առ Հայոց Պատրիարքն՝ եւ առ Յոյնն որպէս խորհին եւ կամին այնպէս եւ դուք առնիցէք եւ ի նոցա խօսիցն չեւնիք ասացեալ է եւ կրկնեալ թէ Հայոց Պատրիարքն որպէս կամի այնպէս թող առնէ՝ այս բանին համար՝ զի էլլի պէկն նոր է՝ չլինի նմա ձանձրութիւն. լինի թէ այնպէս առնէք որ ի նա մի անկցի բանն: Եւ մերքն ի խնդութենէն զմի արզն յինքն տուեալ են՝ ոչ թէ մերքն այլ Ղէյսէրն¹², վասնորոյ եւ մնաց առ Լատինսն մինն՝ եւ միւսն առ քեզ յղեցաք, այս նոցա բանն զի Լատինքն ի քեզ ձգեցին զբանն, եւ Յոյնքն յօժարութեամբ ասացին նախ եւ յետոյ՝ թէ մեր մեծն անդ ոչ է՝ որպէս կամի եղբայրն մեր Բիւզանդիոյ Պատրիարքն այնպէս արասցէ՝ եւ իւրեանց մարդոց գրեցին թէ Թարց Հայոց Պատրիարդի հրամանին բան մի առնիցէք. եւ այս ինձ ուրախութիւն եւ սրտիս ցամաքելոյ բերկրութիւն բարձրանալը ի մէջ ազանց՝ բարձրացիս կրկին աստ՝ եւ յանկէտն յաւիտենին՝ առ-

ումն պահարաններու մէջ: Ձեռագրատան պատմութեամբ համար տեսնել՝ M. E. Stone, "The Manuscript Library of the Armenian Patriarchate in Jerusalem", 1969, տպ. Ս. Յակոբեանց, Երուսաղէմ:

¹⁰ Մաւալանեանց ամգամ մը կը յիշէ այս պարտեզը՝ 1745ին Օմարի մզկիթի մօր վերակացոյիմ յարուցած դժուարութիւններուն առիթով (Բ Հատոր, էջ 739):

¹¹ Նպաստ, օգնութիւն, սատար:

¹² Կեսարն է, Յուսանց Պատրիարքարանէմ, ապա՝ փոխմօռք, յիշուած Շաքայա-կիթի մասնակցներուն մէջ (ՏԵ՛ս օրինակ, մասակ քիւ 1 (311), Ժամօրութիւն 5):

մէջն: Եւ ահա կրկին այսօր ի Յոպպէէ դէր եկն հաստատ՝ զի ոչ Մէլլահն առւել¹³ դոյ՝ եւ ոչ այլոյ ուրուք՝ Ոսլիլ աղայի բանն է որ ի տեղդ է ստոյգ եւ ճշմարիտ՝ զի նա ուսուցեալ է թէ այսպէս աննիցես՝ եւ այն Մէլլահն չար ոմն է՝ զնա ի բերան տուեալ է անիծեալն Ոսլիլ: Արդ՝ ո՛րդի, հո՛ղի եւ եղբայր ցանկալի, զբանս խոհեմութեամբ աննիցես, ընդ Յոյնն եւ ընդ Լատինն սիրով եւ մեծարանքով շարժիչիլը՝ եւ թարց նոցա զայս բանն մի՛ առնելը՝ առ Լատինացոց մեծն մի՛ զսահմէթիբիբ զնալ, այլ Երուսաղէմացոց միաբանիւքն հոգա Աստուծով զի կերպն այնպէս ցոյց ետ, Յոյնն ամենեւեմբ զքեզ ասէ՝ որ աստ է, բայց այնպէս արա զի եւ Դպլէլի Զատէ՝ Պէկի խաթրն ի քէն մի՛ մնասցէ, եւ Դանա՛ հնարեալ զի նորա ձեռքն հոգասցես Աստուծով. եւ որ ինչ այս իր լիցիլ՝ թէ վատ թէ աղէկ՝ ի քէն համարինք (2) աղքն, եւ թէ քանի մի փող կզնայ՝ գլուխդ ողջ կացցէ՝ Աստուծով զբանն յառաջացո՝ եւ մի՛ սեւ ծով ասելով յետ քաշուիլը՝ խաղք կլինիս յետոյ՝ դու եւ մեք՝ զդ քիտեա՝ մարդոյ խօսից մի՛ պատկիր: Գրեցի եւ մահտեսի Սիղբոսին, թող զբարեկամութիւնն ի Ոսլիլ աղայէն կտրէ՝ կտրէ, թող կտրէ՝ ահա եւ այլազգիքն աղաղակեն, քար եւ թուփըն կ'աղաղակէ թէ նորա բանն է. ահա այսչափ դրամ զնաց, թէ զնա ի մէջ բանի թողուն՝ զեւ շատ բաներ կ'անէ. ափսոս՝ որ Քրիստոսանցի ես՝ մէկ տանիծեալ մի այսքան խաղքութիւնն ի գլուխիս ետ՝ ի մէջ Սուրբ Յարութեան բաւկին զիս խաղք արար¹⁴, եւ դու գլխի մի չկարացիր կարել պիղծ Ոսլիլին: Այլ քեզ զինչ մեղադրեմ, Աստուած խէր տայ մեր մահտեսի եղբայրն, լաւ հասկացո նոցա՝ ի տէրն Աստուծոյ, վարդապետ՝ չլինի թէ զայս բանս թոյլ թողուա՝ որպէս յառաջն գրեալ եմ, զամենայն բան թողուա քանի մի օր վասն դմա աշխատի, հաստատ բան մի Աստուծով անես՝ եւ երկուց ազգաց մէջիւրաց սիրոյ թէ նա է գրեալ՝ թէ այսպէս եղեւ՝ եւ լեր ինձ ի պարծանա. Մէլլահն է բանին բանալի մի մուշայիթ լինիր՝ չարութիւնն ի Ոսլիլ աղայէն է, Տէր զպատիժն տացէ նմա: Եւ դու ողջ լեր ի պարծանա իմ, ամէն:

Զծօռի պաշան սիրով ընկալ, լէ (37) զառւ եւ կէս ի մերս կողմանէ ասուր, Ժ (10) Ժբ (12) զառւ յի օժիտ այլ ի քէն եւ սրով մի յառաջ բարի Փէրմաններով զդա յղեալ: Եւ յախտաւորաց բնաւ բան մի չեմք լսելը՝ այլ Աստուած ողորմած է եւ ոչ ի սպառ մոռանայ զաղքատութիւնս մեր:

(Նուսանցքիմ վրայ) Միաբան եղբարքն ու ընդ վարդապետն զսիրոյ ողջոյնն քեզ ընծայեն եւ զաջը համբուրեն:

ՆԱԸՌԹՈՒԹԻՒՆ

1 Կնիք չունի:

2 Հասցեիմ տակ՝ տարբեր գրչով գրուած է.

Վասն Յոպպէյու մաքսպետի նորոյ շարութեանն՝ Գ (3) աղք միաբանեալ գրեալ են արգով զատաւորին:

13 Յանցաճ, մեղք: Հուսէյնն է, յիշուած մամկնիմ սկիզբը (մէլլահ, իբր հասարակ գոյակամ, կը ճշմանկ մատպետ. ման՝ մատատի, մատալ):

14 Ինձի անծամօք կը մնայ շխաղէութեան այս գէպքը: Պատմագիրնքն Հաննէ վարդապետ, Տէր Յովհաննէսեանց Եպիսկոպոս եւ Սալայանեանց պոպպիսի դէպք մը չն յիշեր: Միւս կողմէ, անծամօք կը մնայ ճշմանկութիւնը գգալի մը կարելն արտայայտութեամբ, որ ապահովարար կը գործածուէր քաղէշի մահմեդիմ մէջ: Եղբայնիք ռիբիջ մամկնիքաւ մէջ եւս իմագիծք, ինչպէս ման. Կալստ Պատրիարքը Քրիստոսանցի կ'անուամէ:

ՆԱԽԱԿ ԹԻԻ 5 (7Ա)

ՀԱՍՏԷ

Ի Ստամպոլ՝ ի ձեռն մեծի Պատրիարքի -
Տեառն Յովաննու Աստուածաբան վարդապետին
Հասցէ գիրս ի բարին :

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Է՛

Ամէնիմաստ Պետիդ իմոյ Տեառնդ Յովաննու քաջ Հոռտորիդ
եւ մեծի Պատրիարքիդ զողջոյնն տեառնաւանդ սիրով ընծայեմ ,
եւ ասեմ . Բրիտանո Յարեաւ ի մեռելոց , լեզւ եւ մեզ մեծ Աւետիք :

Ապրիլ Ժդ . [1729]

Ընդ ամին եւ զայս ծանիր լո՛յս աչացս՝ բայց նախ զայս ասեմ . Ժը-
նունդ եւ սնունդ քո օրհնեալ լիցի . եւ բազում յերկար ժամանակա տացէ քեզ
Աստուած՝ եւ զլուսեղէն յարկն օրհնեալ հոգոյդ պարգեւեցէ՝ քանզի արդա-
բեւ եղեր պարծանք մեզ եւ ազգիս մերոյ՝ Տէր զօրացուցէ զքեզ եւ արիւն-
թիւն եւ կարողութիւն տացէ քեզ եւ այնոցիկ որք ընդ քեզ աշխատեցան . եւ
արդ՝ ըստ պատուիրելոյ քո՝ ահա փութացայ եւ զրեցի ի նոյնում կիւրակէի
գիշերին լոյս յերկուշաբթի . եւ ի լուսանայն՝ անարժան զԲրիտանո պատա-
րագեցի՝ զաստուածազօր Գուրբ խաչն եւ զայլ սրբութիւնքն թարթիւ ի սուրբ
յԱտեանն Հանեալ . եւ զնոր շինեալ ոսկի խաչն որ մին հօխայէ ի (20) արամ
պահաւ . գեղեցիկ ակամբք ընդելուզեալ՝ կենաց փայտին օծեցաք զոր լիցի
քեզ պահապան . եւ ահա նստեալ զյատուկ ծիրս գրեմ իմ ցանկալոյդ՝ եւ զի՞
կրկնեցից՝ ստոյգն եւ ճշմարիտն այն է՝ զոր ի մեծի գրողն գրեալ եմ . Հաւա-
տա՝ զի այսպէս եղեւ որպէս եւ գրեցի¹ . եւ մէնգիլով² ընդ իւրահիմ պաշային
առ քեզ յղեցի՝ թէ կամիս ի սուրբ եկեղեցիքն տուր ընթեռնուլ՝ այլ ստոյգ
իմա՝ զի այժմ գիտեմք թէ նոր յաշխարհ եկեալ եմք , քանզի մեծ էր ժողովն
եւ ահագին ատեանն՝ լատինքն բովանդակ մեծիւն իւրեանց՝ մինչ զի եւ ի
սուրբ գերեզմանի տանեացն վերայ եւս կանդեցան , որ բնաւ ոք չէր տեսեալ .
կանայն իւրաքանչեւ ի ներս՝ որ եւ յոյժ (մէկ բառ պատուած) կանդե-
ցաւ երկուց ազգացս՝ եւ կրեաց զահմէթ յոյժ . մուսալիմն բազում ամբոխի
եւ (մէկ բառ պատուած) ներս՝ եւ այլ բազմութիւնք յոյժ՝ բայց ի
յունաց ոչ ոք զի այսպէս էր տխան մեր՝ նաեւ Հրամանն մեծ . արդ՝ այսմ իրի
այսպէս եղելոյ՝ բեր ինձ զմիտս քո՝ թէ յո՞ր թշուառութեան միջի կայեաք .
ուխտաւորքն՝ արք եւ կանայք բարձր ձայնիւ զատուած յօգնութիւն կոչէին .
միաբանքն ի գուճա անկեալ արտասուազոչ հառաչմամբ զտէր ողորմեայն եր-

¹ Շղթայակիր Պատրիարքի մատիկիմ մէջ չի գտնուիր այս ճեմծ գիրքը, ուր պետք է մանրամասնօրէն նկարագրած ըլլայ 1729ի նշանաւոր Մազապտիլը: Սակայն ներկայ նամա-
կը բաւարար է յստակ պատկերացնելու կատարուած արարողութիւնները, մասնաւոր՝ զգալ
տագնապը եւ յուզմունքը Պատրիարքիմ աւ ամբողջ Միաբանութեան: Հայերու եւ Յայնրու մի-
ջեւ Պոսոյ մէջ կնճաւած Մազապտիլի դաշնագրութեան մանրամասնութիւնները կարելի է
գտնել մեր պատմագիրներում մօտ (Ա. Եղիս. Տէր Յովաննանեանց, Գժամանակագրական
Պատմութիւն Ս. Երուսաղէմի, Բ Հատոր, էջ 15-25: Սաւալանեանց, Բ Հատոր, 701-708:

² Մարեանագալ:

գէշին որդեովք. Աթոռակալ վարդապետն որդին մեր³ քաջապէս խղիւղածամբ աստուծով արիացեալ՝ այսր անդր անապարէր. եւ ես մեռեալ քան թէ կենա-
գանի յիւղարբից սեղանոյ առանձնան կծկեալ անկեալ դնէի, զի յերկբայս էր
իմ մտանելն՝ ասացի վարդապետին նախ՝ թէ բեր զԹորոս պարտաւէրն զի
մտցէ՝ եւ այն եւս չեղեւ՝ զի յուրբաթ լոյս ի շաբաթն ցաւ իմն տրեալ նմա,
զի գլուխն եւ երեսն ուռեցեալ ո՛չ ոք կարէր յինքն նայիլ. եւ այսպէս յամե-
նայն կողմանց պաշարեալ ի տէր եւ ի սուրբա իւր յուսացեալ յանձն առի զմահ.
եւ տէր ա՛յնպէս յաջողեաց որպէս ի հասարակաց գիրն գրեալ եմ, փա՛ռք
տեսնալ աստուծոյ մերոյ եւ օրհնութիւնն նմա յաւէտ՝ զի ա՛յնպէս արար տէր
զսքանչելիս՝ որ համայնքն ապուշ մնացին, յայսմ միջոցի՝ հանդիսացաւ Ա-
թոռակալ որդին մեր՝ եւ արար զբաշտութիւնն անպատմելիս՝ օրհնեալ զինքն
շնորհակալութեամբ. արդ՝ ի հասանիլ գրոյս՝ խնդրեմ զի ծանր մի՛ թուիցի
քեզ՝ զյուշաց գիրն յկարահիմէն առցես՝ եւ դու ինքն զահմէթեա զնոսա առ
Պատրիարքն յուշաց. եւ ի մէնջ որջոյն տուեալ շնորհակալ լիցիս նմա՝ զի
բնաւ զրոյց, կազ եւ խռովութիւն ի մէջ մեզ ո՛չ եղեւ, այլ քան զյառաջն այլ
խիստ սիրով եմք աստուծոյ. եւ զի ի մեր դատկին յուշաց վէճիւն աստ ո՛չ էր՝
այլ ի յոպպէ. քանզի Պատրիարքն Որհնանթոս՝ գրեալ էր՝ թէ փութով զլաւ-
սարին ի տեղդ նստո Վէճիլ՝ եւ դու փութով եկ ի Բիւզանդ. որ եւ նա ահա
չուսով եկն այդր՝ ասեն թէ զիւր Պատրիարքութիւնն նմա տալոց է. խնդրեմ
զի ընդ ճշմարիտ սիրելոյն իմոյ Պապայ Մելիտէոսին՝⁴ զանչափ զսէր առնիցես
աղաչեմ. եւ դու ուրախ լիւր եւ զուսացիւր զաստուծոյ՝ որ այսպէս յաջողեաց.
(յուսանցքիմ վրայ) եւ ի դերեաւ ոչ ել անչափ ջանքն քո եւ վաստակն. օրհն-
եալ է աստուած յամենայն ժամ. եւ այժմ հրաւիրեմ զցանկալիդ իմ. յայսմ
ամի ե՛լ ե՛կ զի զուխտդ կատարիցես՝ եւ զմիմեանս տեսցուք՝ զի փութալ կամ
ահա եւս ե՛կ ե՛կ պիտի ե՛րբ այլ տեսանեմք զիրեարս՝ եւ տէր զբարին յաջողեա-
ցէ. եւ ահա ի տաճկաց ռամազանի Կ երեք չազար դուռն առդ զբաժն թէպիւթ
արաք ի մահտիսոյ ասացած մարդն, եւ զիւր ի նմանէ առաք. բայց զայն որ ի
մեր Մաղաքիւ վարդապետէն առեալ ես՝ զորպէս անելն ոչ գիտեմ, զի Առա-
քել վարդապետն զինչ որ ունէր՝ աստ յղեաց. եւ եղբայրդ անդ է յոյժ նեղած.
ա՛խ թէ յայն իրն ձեռնամուրի չլինէիր, յայլ դիհաց շահով առնուիր. եւ դեռ
եւս ուխտաւորքն աստ են, աստուած բարի ճանապարհ տայ զի զնացեան ծովով
եւ ցամաքով. եւ դու ողջ լիւր ի պարծանս Հողոյս Գրիգորի, որ յԱլլիբի ծոյ
(14) զգիրս ծրիցի ի մեռելոցի երկուշաբաթին. բաւ է Սիրելի եւ բազմաշ-
խատ որդին մեր Աթոռակալ վարդապետն ըզմիւ՝ զաջդ համբուրէ, եւ բէիզ
վարդապետն, Սահակ եւ Թորոս վարդապետքն, հանդերձ ամենայն միաբա-
նիւք զսէր եւ զողո՛յն քեզ ընծայեն. ցանկալի որդոյն իմոյ Թովմաս վարդա-
պետին գործոյ ողջոյն օրհնութեամբ տամ. եւ միւս որդոցն իմոց վարդապե-
տաց, օրհնեալ Գազպարին, եւ ամենայն միաբանից՝ զաստուծոյ օրհնութիւնն
սիրով ընծայեմ. նաեւ քահանայիցն եւ օրհնեալ բարեկամացն մերոց մահտեա-
նաց՝ զտեսնոն աստուծոյ օրհնութիւնն շնորհիւ սուրբ տեղեացս մատուցանեմ.
եւ լիցի աջն աստուծոյ Հովանի եւ պահապան քեզ եւ նոցա. ես ինչ անեմ
Հո՛գի, քնահատ ժամաբարի գիրն այսպէս կլինի:

Սէ՛ր իմ, թէպէտ նախ գրեցի թէ Իպրահիմն գալոց է՝ այլ չեղեւ, զի
իւր մեծն խոչ գոլով ընդ իւրն չեթող. վասնորոյ կրկին նախիպ էջիւնտիւրի ձե-
ռօք յղեցաք. իմա Հո՛գի թէ ք (2) ուշթուղլու գայր՝ զսորա բանն ոչ կարէր

3 Կակմարկէ Համա Վարդապետիմ:

4 Երաւագելմի Յայն Պատրիարք (1707 - 1731):

5 Խրիստմբաթի յաւորպը (1731 ± 1737):

առնել, այս է զնախիպին, վասնորոյ խնդրեմ զի քաղով շնորհակալութեամբ զիր գրեցեալ նմա, եւ զայս եւս փանո՜թ է վարդապետն բազում շնորհակալութիւն զքէն գրեալ է - Աստուած է որ արարն եւ յաջողեաց, սակայն այս մարդոյս ի մէջն գտնուելն ք (Չ) ազգացս օգուտ եղեւ. եւ գիտեմ զի Յոյնքն յովով գրեն նմա զգովասանութիւնս, դու ալ գրեա. զի մի ալ իմն կարծիս առնիցէ՝ զի է ստոյգ բարեկամ մեր, թէ եւ նոցա, ալ լաւն այն է՝ որովհետեւ մեք սիրով եմք. զգրեալս մի՛ ժողոսցիս. Աստուծոյ սիրոյն համար, ո՛րդի, թէ հնար է ե՛կ՝ զի ո՛ր գիտէ հրամանաւ տեսնոն զհոգս հողոյ տոյցես, եւ ըդհողիս յԱստուած յանձին, զի ամենայն որ ինչ վասն իմ է՝ կատարեալ է, դու հանամ զԱստուծոյ. փափաքիմ տեսութեանդ. եղբայրն քո եկն եւ տեսի՛ թէ՛ պէտ զկարօտութիւն ոչ առի. ե՛կ հոգի, զի մի յետոյ զղջացիս եւ անօգուտ լիցի հայցն. իմա զոր տեսմա՝ բայց խոհեմաբար արա՛, եւ մի շուտափութու-թեամբ, զի մի միտս Սրբոյ Տանս եւ տւումրին լիցի. եւ տէր Յիսուս ընդ քեզ լիցի եւ զքեզ զօրացուցէ՛ բայց իմա զի ի խորոց սրտէ արտասուօք գրեցի. (Դուքսի երեսին, հասցէին հակառակ կողմը, առանձին) Մահտեսի թէրճուման Պետրոսն զսուրբ աջը համբուրէ մեծաւ կարօտիւ :

ՆԱՄԱԿ ԹԻԻ 6 (75Բբ)

ՀԱՍՏԷ

Աստուծով

Հասցէ գիրս ի Մշոյ Սուրբ Կարապետն՝

ի ձեռն նորին Առաջնորդի Տեառն Առաքելոյ վարդապետին՝ .

անբաց ի նա հասուցանողն՝ յԱստուծոյ զվարճաւ առցէ, ամէն :

Մինչեւ ցայտմ

Իսկ այժմ վասն

էիբ ինձ որդի

Սրբոյ Տան իմոյ

եւ զործակալ.

եղեր ինձ եղբայր եւ հա՛յր :

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

[1 Օգոստոս 1730]

է՛

Տեսնող Առաքելոյ Աստուածաբան եւ վսեմախոհ Վարդապետիդ՝

կարի մեծաբաղձ սիրով զՏեառնաւանդն ողջոյն ընծայեմ .

Յողանահանճար եւ զերբզոն քաղցրաբարոյ եւ վեհիմաստ ըստ ոգոյ սիրեցելոյ աչացս լոյս հոգեւոր որդւոյդ իմոյ եւ խնուական Զարդու Զաւակիդ եւ հայցեմ յԱստուծոյ՝ կա՛լ մա՛լ ամբողջ կենօք՝ անբիծ հոգով՝ բարեյաջող արդասիւք՝ ազատ յամենայն չարէ՝ եւ փրկեալ յորդասյթից թըշնամեաց՝ եւ խնդալ յէ՛նն որ էն որ բնակեալն է ի բարձունս՝ ամէն :

Զկնի որոյ եւ այս ինչ յայտ լիցի քեզ քա՛ղցր սրդեակ իմ՝ վարդապետ

! Մշոյ Ս. Կարապետի գտազանագիրքը չի՛ յիշեր Առաքել Վարդապետ մը այս քըււականին: Կարապետ Վրդ. Լուսարարեան («Գաւազանագիրք - Յաջորդութիւնք Վանահարց Ուխտիս Ս. Կարապետի Տառնոյ», 1912, Երուզաղէմ, տպ. Ա. Յակոբեանց) 1730ին տւեի Տ. Ներսէս Գ Տառնացի: Հ. Համբարձում Ոսկեան եւս («Տառն-Տուրուբանի Վանքերը», 1953, Վիեննա, տպ. Միքիթարեան) չի յիշեր այս Առաքել Վարդապետը:

իմ ցանկալի՝ զի ահաւասիկ է Յուլիանի իզ (26) գիրք աւետեաց է Սրբազան Վեհեհնէ եկն եհաս աստ առ մեզ է Կարնոյ՝ թէ ահա ելեալ զնամք է Սուրբ Գահն՝ զոր Տէր զիւր բանն յաղոցեցէ է բարին։ Եւ զայն եւս գրեալ էր թէ զմեր որդի Առաքել վարդապետն փոխան մեր հաստատեցաք Առաջնորդ Սուրբ Կարապետս։ Եւ եղև. ինձ կրկին խնդութիւն, զի թէ ա՛յնպէս անտէրունջ՝ եւ կամ թէ զա՛յլ ոք եղեալ՝ ինձ մեծ տրտմութիւն եւ անխաբարտ սուգ կլինէր. այլ այժմ վասն աղոցելի արպէս լինելոյ՝ ուրա՛խ եմ է վերայ փառաւորութեանցն Աստուծոյ՝ եւ միշտ զօհանամ զԱստուծոյ՝ որ ետ ինձ տեսանել զաւուրքս զայստիկ. մինչդեռ կենդանի եմ, փա՛ռք յաղոցողին։ Եւ այժմ զայս ասեմ ո՛րդի. Աստուած շնորհաւոր առնէ քեզ զՍուրբ Աթոռ՝ եւ տէր Սուրբ Աթոռոյն քեզ օգնական լիցի։ Եւ արմատաւք քեզ աղաչեմ սիրակա՛ն իմ, միեմի՛տ, ժի՛ր եւ արի է դործդ լեր՝ եւ մի՛ տիրիցիս տրտմութեամբ՝ կարճագոյն շինութիւն։ Եւ վասն զորոյն զոր մեր որդի բաւտեմա՛ն Պետրոսն բերեալ հասոյց է քեզ՝ թէ քիչ մի պաղ էր՝ անմեղադիր լեր՝ զի դիտէ Տէր որ յահէս դրեցի, զի դու խղճեամբք առնիցես եւ լուիցես բանից մերոց՝ զի դու այլ դիտես զքո բնութիւն։ Արդ՝ որդեա՛կ իմ, մինչեւ ցայժմ զոր ինչ ասացեալ եմ քեզ՝ եւ դու հնազանդութեամբ կատարեալ ես՝ Աստուծով՝ քեզ վնաս ո՛չինչ եղեալ է, այլ շահ հոգոյդ եւ մարմնոյդ. եւ այժմ կրկին շնորհակալ եւ օրհնող եմ քեզ՝ զի լուսաւ եւ զմեծ տաճանելի զգործդ յանձն առեր՝ վասնորոյ Տէր օգնեցէ քեզ եւ յաղոցեցէ զգործս քո է բարին. եւ զՍուրբ Տունն մեր եւ զքեզ է պարտուց փրկեցէ, եւ խնդրեմ է Տեսննէ՝ զի եւ զայն եւս լուիցէ ոռնկն իմ մինչդեռ կենդանիս եմ, թէ ահա Սուրբ Կարապետն է պարտուց ազատեցաւ։ Գիտեա՛ս ստոյգ՝ զի այս յետին պարտուց լուրն զանազոյն եղև ինձ քան զառաջինն. այլ զի՛նչ արարից՝ զի է ձեռքս ճար չկա, միայն զԱստուած աղաչեմ, զի քեզ կարողութիւն եւ համբերութիւն տացէ՝ եւ բացցէ զիւր առատ ողորմութեան դուռն է վերայ քեզ. մի՛ երկնչիր՝ վստահ եմ յԱստուած եւ յանյաղթ պօրութիւն Տեսնն իմոյ՝ զի արազապէս կհասանեն քեզ՝ միայն մի՛ երկմտիցիս եւ մի՛ տրտնջիցես, Աստուծոյ սիրոյն համարս Վեհեհն գրեցի թէ զՄաղաքիա՝ վարդապետն յղեա՛մ որդոյն մերոյ յօգնութիւն։ Թէ զայ՛ն է վերայ իւր գործոյն զի՛ր եւ քաղցրութեամբ շահեա՛լ, եւ դօտի է վերայ դօտոյ ա՛մ, զզայրէթն է ձեռացդ մի՛ թողուր վհատութեամբ, եւ ջերմ լեր է վերայ գործոյդ։ Իմա՛մ ո՛րդի թէ յո՛ր բարձր աստիճան հառեր՝ եւ լի՛ր ուրախ է Տէր (Լուսամցիքն վրայ) եւ խնդրեմ զի է հասանիլ գրոյս առ քեզ՝ շուտով զպատասխան դրոյս յղեալ, թէ որպէ՛ս եղև Կհէի զնայն է Սուրբ Գահն, եւ թէ դու զնացի՛ր է Սուրբ Տօճն։ Եւ հալիկն քո զիս՝ որդ եղև եւ հաքիճն ո՛վ ոք եմ, եւ լա՛ւ եմ հետ քեզ, եւ պարաքն ո՛րչափ է, եւ թէ զդէրժնակն արիւր. եւ կամ թէ քանի միաբանք կամ ով ոք դուն է սուրբ վանքն. զամենայն մի ըստ միովէ վասն Աստուծոյ ինձ ծանո շուտով. այլ զեղբերական եւ զանշահ գրոյցս մի՛ գրերի մարդոյ պէս պարզաբար գիր գրեա՛մ թէ չէ՝ այլուի կզրեմ թօ. . . : Եւ Տէր օգնա-

2 Արքանամ Բ Խաչարեցի Կաթողիկոս, Յախապէս (1728-1730) ցմեանայր Տարօնի Պ. Կաթապետ փանքիմ։

3 Ս. Էջմիածին։

4 Մաղաքիա Վարդապետ մը իբր Ս. Կաթապետի նուիրակ Կաթա 1727ին գրուած մագաղաքեայ Աւետարանի մը մէջ կը յիշուի (Լուսարարեան, *Հիւսանապարհք...*, էջ 87։ Դժձ յիշատակարանը, աւելի ամբողջ՝ Ս. Լուսարարեան և Ն. Պ. Մարտիրոսեան, *Հիւսանապարհք Մուլ Ս. Առաքելոց-Քաղզմանչաց Վանքի եւ Շրջակայից*, Խմբ. Ա. Գալայանեան, 1987, Երուսաղէմ, տպ. Ս. Յակոբեանց, էջ 187-188)։

կան քեզ լիցի, եւ ողջ լիք ի Տէր եւ ի պարծանս հողոյս Գրիգոր իբր պետի, որ յՕգոստոսի մուտն զգիրս ի Սուրբ Սաղիմս գրեցի: Աթոռակալ վարդապետն, լէիզ վարդապետն եւ ամենայն միաբանք զսիրոյ ողջոյն կարօտիւ քեզ ընծայեն: Մեր կոյր օրհնեալ Աբրահամն զաջղ համբուրէ՝ եւ ասէ՝ թէ՛զ ինձ նոր բարձր օտա մի չինէ՝ որ ելանեմ զամ բնակիմ, թէ՛ չէ՝ դու դիտես: Թուի թէ վէճիմարձ լինելոյ քեզ կամք ունի: Բաւ է:

(Լաւաճեցիմ անկիւնը, տարբեր գիրով) Ով սրբազան հայր այս է մեծ վարդապետի անդրադարձն կարդա եւ այլ եղկելոյս մի լինիր մեղադիր զի մահու չափ վիրաւորեաց զմեզ վեհն այլ Տէր արասցէ այցելութիւն:

ՆԱՄԱԿ ԹԻԻ 7 (5Ա)

ՀԱՍԹԷ

Աստուծով

հասցէ գիրս ի Ստամպուլ, ի ձեռն

Հայոց Պատրիարքի՝ Տեառն Յովաննու Աստուածաբան վարդապետին, անբաց ի նա հասուցանողն՝ յաստուծոյ զվարձա առցէ՝ ամէն:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Է՛

Տեառնդ Յովաննու Աստուածաբան վարդապետիդ՝ եւ մեծի Պատրիարքիդ.

Մարտ, որ զխորհուրդի Կիրակի. [1733]

Չողջոյնն սիրովի ջերմ սիրով ընծայեմ եւ հայցեմ յաստուծոյ զի կացցես անվտանգ յամենայն ձախորդութեանց՝ եւ զօրութիւն քրիստոսի զօրացուցէ զքեզ յամենայն դործս բարեւ. եւ լիցի քեզ յայտ ցանկալւոյ իմոյ՝ զի ահա աստուծով ուխտաւորքն ուր ուրեք եւ կային՝ եկեալ ժամանեցին աստ՝ բայց համայնք զաղաղակ բարձեալ աւելով թէ արքունի հրամանաւ ճար մի ճանապարհաց չարարիք. այլ ուխտաւոր ոչ կարէ դալ ի սուրբ յերուսաղէմ զի յամենայն տեղիս զղափար սահմանեալ եւ զեղեալն աւելացուցեալ. եւ մահաւանդ անթափու մօտի եղեալ գիւղիցն որք աւաղակորէն զճանապարհն հատեալ են. զբեցի նախ օրհնեալ մահտեսոյն. դու եւս արկ ի միտն աստուծոյ համար. խեղճ են քրիստոսնեայքն եւ Սուրբ Տունն՝ լիցի հրաման մի հանել եւ յամենայն տեղիս յղել վասն զափարացն. մի՛ աւելի առնուլ քան զսահմանեալ լըն, եւ յո՛ր աեղ որ ոչ դոյ, մի՛ սահմանիլ. եւ զայն գեղացոց բանն հոգալ ուրուրուան օղու ձեռքն. եւ զայն հալապու մարիքանի զբանն հոգալ ալսպէս թէ հնար է՝ քնաւիթք ջնջիլ զի նոր է՝ եւ թէ ոչ՝ ի վերայ մեզ առնել. խեղճ է ժողովուրդն եւ յայն տեղ կացող մերքն. և վասն Ալեքսիսնոս վարդապետին՝ վասն աստուծոյ եւ մերս խղճութեան խաթեան՝ տիրութիւն առնիցես նմա լաւագոյն. զի քանի նա որ անդ եկեալ է՝ ազատեալ եմ յաղաղակաց նոցա. եւ գովեն եւ շնորհակալ զքէն լինին. աղաչեմ զի յօժարութեամբ կամալցը՝ մի թողուցուս զի այլք զնեղութիւն նմա հասուցեն. եւ վասն սրբոյ եւ կեղեցոյն՝ յայլոց լուսք թէ զհիմն արկեալ են՝ եւ կատարումն թէ որպէ՞ս եւ

դեւ՝ անյայտ ի մէջն ինչո՞ք՝ վասն աստուծոյ ծանո՞շ չուտով՝ զի սրտադիւր եւ զէջ՝ զի յոյժ ի տարակուսութիւն եմ. եւ զհրէից իրն հոգացեալ զգիրն ընդ մեր միթրուան յղեալ եմ բազում գրեթովք. եւ զայն միւս զգրեմն՝ թագուցի վասն չլինելոյ ժխորումն ինչ՝ զի գիտեմ որ չեմ մոռացեալ գտեղոյս որպէս սուրբիւն. մանաւանդ յայտ ժամանակիս որ ի մարդկանէ անտրեացեալ է. եւ չթողի որ մեր մահտեաի Յակոբն զսահմն տուեալ էր արմ մղձոյն՝ զի յանօգուտ տեղ կգնայր՝ ինքն անխժած՝ սակաւ ցաւ մեղ հասոյց. զստեղի բանն հոգացաք յոլով դրամ խարճելով, միթրին թող պատմէ. զսուրբ տեղոյս որպէսն թէ հարցանեսա՝ աստուծոյ փառքս որ պահեալ է՝ եւ խնդրեմք զի միշտ պահեսցէ՝ զի ի հաքիմէ յոյս ոչ գոյ՝ եւ զմէկ նաւի ուխտաւորքն, թէ հայք թէ հոռոմ ի շէյմէլիի մօտն այն ք. գեղացիքն թալանեցին ի գալն. եւ տախլը անկնօղջ շատ. եւ ոչ գիտեմ թէ ուխտաւորքն ի սուրբ ջուրն՝ եւ յետ արքոյ դատակին յեմաֆայ որպէ՞ս իջանել կարեն, եւ կամ թէ մէք յետոց զնալոյն զի՞նչ պարտիմք առնել՝ թէ ի ներս քաղաքացոց եւ թէ յարտաքս յանխրաւ գրկողացն. զոր տէրն ամենայնի ճար մի առնիցէ շնորհիւ սրբոց Տեղեացս. զի յոյժ ի կասկածի եւ ի նեղութեան միջի կեամք պաշարեալ. զվարագուրի չափն ահա մեր մահտեսի յակոբն չափեաց գրեաց եւ յղեաց եւ ինքն եւս զալոց է. (Լուսանցքիմ վրայ) Յաւակիր որդիս անկեայն ի մահի՞նս՝ յալով զաջդ Սուրբ համբուրէ՜ նոյնպէս բէիդ Սահակ եւ Գարբիէլ վարդապետքն հանդերձ համայն գիրքոյ ողջոյն քեզ ընծայեն։ Ողջունեմ եւ ես օրհնութեամբ ցցանկալի որդիսն իմ զվարդապետս՝ զքահանայս՝ զտիրացուս՝ եւ զամենայն զպաշտօնեայն իմ ըղձալոյդ՝ եւ տէր օրհնեսցէ զնոսա։ Եւ զաստուածային օրհնութիւն եւ զսիրոյ ողջոյն ընծայեմ օրհնեալ մեծի մահտեսոյն, եւ ամենայն մահտեսեաց, ճշմարիտ բարեկամաց մերոց. եւ տէր յաջողեսցէ զամենայն զդործա նոցա ի բարին։ Եւ ողջ լիք ի պարծանա հոգոյս Գրիգորի. ո՞հ որ ի Սուրբ Լուսաւորչի Կիւրակէին որ զխորհուրդի զգիրս գրեցի ստիպով՝ վա՛յ ինձ, բայց ճարն ինչ. բաւ է։

Մեծի եղբօրն մերոյ տեառն Մինասայ աստուածաբան վարդապետի զսիրոյ ողջոյն ընծայեմ յոյժ ըղձիւ։

Հրատ. ԱՐԱՅ ԳԱՒԱՅՅԱՆ

(Ծար. 2)

† Առաջիմ անգամ է որ, Շգրայակիքի մեզի հասած Յամակհերում մէջ. կը յիշուի Համետ վարդապետի (Նպիսկապոս՝ 1726ի ամուսնի ի վեր) հիւանդութեամբ մասին։ 1733ի մասակները, բաւական մեծ քիւով՝ մեր հերկայ Յամակհերում մէջ, հետգիտեմ առաջ տագնապով պիտի խօսին յառաջացող այս հիւանդութեամբ մասին՝ որ Յաւակիմ վերջնականապէս պիտի գգեմունէ Աթոռակալ իւրեանց այդ ամբը։